

ענווה ומשמעותה

גבורה וענווה

לא אחת, עולה השאלה הבאה הנוגעת לנוסח התפילה. לשם מה אנו פותחים באמירה: "האל הגדול הגיבור והנורא"? מדוע יש צורך לפתוח את התפילה בדברי שבח לבורא? מה ייתן ומה יוסיף לו השבח שנשבח אותו?

במקור, נלקח הַצְרוּף הזה מדברי התוכחה של משה רבנו לעם ישראל בפרשת עקב:

"כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנָי הָאֲדֹנִים, הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יֵשָׂא פָנָיִם וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד."
(דברים י, יז)

כלומר, אם יתפתה מישהו לחשוב שפתיחת התפילה בדברי שבח, נועדה לרצות את ה' שיקבל את תפילתנו, בא הפסוק הזה עצמו ומפריך זאת:

"אֲשֶׁר לֹא יֵשָׂא פָנָיִם וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד."

כלומר, הוא אינו לוקח 'שוחד דברים', דהיינו דברי חנופה.

מהו אם כן המָסָר של משה רבנו, בפסוק זה עצמו?

בא רבי יוחנן ופותר את התעלומה:

"אמר רבי יוחנן: כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענוותנותו. דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים."
(מגילה לא)

רבי יוחנן מצביע על נקודה מעניינת.

לעולם אין הכתובים מציינים את עליונות ה' וגבורתו בדברי שבח והלל כיחידה עצמאית, אלא תמיד נלווה אליהם מוסר אלוקי, הבא לחנך אותנו לענווה ולצניעות. אדרבה, דווקא כשיש במה להתגאות, אז לענווה יש משמעות. במילים אחרות, חוסר יכולת איננה ענווה.

על פי זה, כל ההזכרה של גבורת ה' איננה באה אלא כדי להדגיש, שעם הגדולה והגבורה הנוראה שלו מתנהג בורא עולם בענווה ובִּרְפוּת.

על פי ההקדמה הזאת, אנו פותחים את התפילה בהזכרת "האל הגדול הגיבור והנורא...", כדי להדגיש את המשך: "גומל חסדים טובים...". כלומר, למרות היותו רם ונישא מאוד שאינו חייב לתת שום דין וחשבון לפני שום גורם, בכל זאת הוא רואה את עצמו מחויב למוסר ולצדק.

ולא די בזאת אלא "קונה הכל". קניין מתבצע רק בהסכמת המוכר והקונה.

אברהם אבינו מרים את ידיו בשבועה לנוכח מלך סדום:

"...הרימותי יְדֵי אֵל ה' אֵל עֲלִיּוֹן קִנְיָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. אִם מְחוּסַת יְעַד שְׂרוּף נֶעַל..."

(בראשית יד, כב)

כלומר ה' (שם הויה) היווה ויצר את העולם והוא שופטו ומנהיגו (אל-עליון) ובכל זאת הוא לא מעוניין להשליט את מלכותו בכפייה אלא בהסכמת בני אדם. ה' מעוניין לקבל את הסכמת העולם למנהיגותו מתוך רצון חופשי, ואת ההסכמה הזאת סיפק אברהם אבינו בהכרזתו הדרמטית.

זהו פירושן של מילות הברכה הראשונה: "...קונה הכל וזוכר חסדי אבות".

אבותינו הקדושים גמלו חסד עם ריבוננו של עולם בהענקתם לו את הסכמתם למלכותו.

הנה שלוש הדוגמאות שהזכיר רבי יוחנן מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים:

בתורה – "כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא..."

הדגש הוא על המשך: "עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאִלְמָנָה וְאֶהָב גֵּר לְתֵת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה".

(דברים י, יז-יח)

בנביאים – "כִּי כֹה אָמַר יְהוָה וְנִשְׂא רֶם וְנִשְׂא שִׁכְן עַד וְקָדוֹשׁ שִׁמוֹ..."

גם כאן, הדגש הוא על המשך: "לְהַחְיֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחְיֹת לֵב נְדָכָאִים". (ישעיהו נז, טו)

בכתובים – "סֵלוּ לְרֹכֵב בְּעֶרְבוֹת...".

כובד המשקל הוא על הסיומת:

"אָבִי יְתוּמִים וְדִין אֲלֻמְנוֹת".

(תהילים סח, ה-ו)

שבח מופרז

הגמרא מספרת לנו את הסיפור הבא (בתרגום חופשי):

"מעשה בשליח ציבור שירד לפני התיבה להתפלל ואמר: הא־ל הגדול, הגיבור,

הנורא, האדיר, העוז, היראוי, החזק, האמיץ...

המתין לו רבי חנינא עד שסיים, ואז פנה אליו בשאלה: האם סיימת את כל

שבחי אדונך? כל השלושה האלו ("הגדול הגיבור והנורא"), אם לא היה אומרם

משה רבנו בתורה ואם לא היו קובעים אותם אנשי כנסת הגדולה בתפילה, לא

היינו מעזים לומר אותם. ואתה הוספת כל כך?

משל למלך שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, ומקלסין (ומשבחין) אותו בשל

כסף! והרי גנאי הוא לו!".

(ברכות ל:)

רבי חנינא מדגיש את הבעייתיות באמירת דברי שבח והלל לה'. יש כאן דבר

והיפוכו. כל שבח שנאמר, מבליט את מה שלא נאמר. מול עליונות ה' על כל

העולמות אשר יצר, כל שבח שנאמר יהיה לא אחר מאשר צמצום האמת.

כאן המקום לשאול.

מדוע המתין רבי חנינא עד שאותו שליח ציבור יסיים את דברי השבח, ולא הפסיקו

באמצע?

במבט ראשון נוכל לומר, כי על ידי ההמתנה הזאת הוא ביקש לחנך את שליח

הציבור בדרך הבאה. בסדר, אני הולך יחד אתך. אך בוא ונראה לאן נגיע שנינו

אחרי כל התוספות שהוספת. האם באמת סיימת להגיד את כל שבחי ה'? הרי כל

תוספת היא מגרעת!

והנה נקודת ראות חדשה.

רבי חנינא בראותו את אותו שליח ציבור מאריך כל כך בביטויי גדלות כלפי ה',

תיאר לעצמו שבסוף דבריו יגיע אל המטרה האמתית שהיא הדגשת ענוותנותו

של ה' וכמאמר רבי יוחנן לעיל. כשנוכח שזה לא קרה, שאל: האם סיימת את כל

שבחי ה'?

הרי לא הזכרת את העיקר, את מידת הענווה של ה' יתברך!
ומהי באמת מידת ענוותנותו של ה'?
מידת ענוותנותו של הקב"ה היא, שהוא נותן לנו לחוש שאנחנו שותפים יחד אתו
בבנין העולם והחיים. זהו הכבוד שהוא מנחיל לנו בחן ובחסד.
שותפות זו טבע הקב"ה ביצירת אדם הראשון:

"נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ".
(בראשית א, כו)

הביטוי "נַעֲשֶׂה" רומז לשותפות ה' ביצירת אדם עם כל זוג הורים, כאומר: אני
ואתם נעשה אדם.
תובנה זו עולה מן התלמוד הירושלמי:

"...שאלו אותו (את רבי שמלאי): מהו שכתוב 'נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ'?
אמר להם: לשעבר, אדם נברא מן העפר וחוה נבראת מן האדם. מכאן ואילך, אי
אפשר לאיש בלא אשה ואי אפשר לאשה בלא איש, ואי אפשר לשניהם בלא
שכינה".
(ירושלמי, ברכות פרק ט, הלכה א)

חוה, אשת אדם הראשון נתנה ביטוי לתחושת השותפות ביצירת אדם כאשר ילדה
את קין:

"וַתֹּאמֶר קַנִּיתִי אִישׁ אֶת ה' ".
(בראשית ד, א)

מדרש רבה מפרש את הביטוי "אֶת ה'" – 'עם ה' '. (בראשית רבה, כב).
על פי זה הפסוק יתפרש כך: רכשתי ("קַנִּיתִי") מחדש את אמונו של בעלי ("אִישׁ")
עם אמון ה'. את אמון בעלי אחרי שגרמתי לתקלת אכילתו מעץ הדעת, ואת אמון
ה' אחרי שמעלתי במצוותו, וראיה לדבר – הבן שנולד בשותפות שלושתנו בו.

■ סגולות הנביא

נמשיך ונרחיב את משמעות הענווה.
רבי יוחנן נאמן לשיטתו, מגדיר את סגולותיו של הנביא המכשירות אותו להשראת
שכינה:

"אמר רבי יוחנן: אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גיבור, עשיר, חכם ועניו.
וכולן ממשה (כל הסגולות האלו נלמדות ממשה רבנו)".
(נדרים לח.)

ניתן להבין שדרושות תכונות חכמה וענווה להכשרתו של כל נביא. אך לשם מה דרושים גבורה ועושר?
התשובה נגזרת ממהות תפקידו של הנביא. עיקר שליחותו הוא לעמוד ולהוכיח את העם ולשמש לו מורה דרך רוחני. הסגולות האלו חיוניות למילוי תפקידו.
חכמה - מאפשרת לו להבין את דבר ה' לאשורו.
עושר - מאפשר לו עצמאות כלכלית ללא תלות בעם וללא חשש לקיפוח פרנסתו.
גבורה - נותנת לו את הכוח הנפשי לעמוד מול העם ולהשמיע באוזניהם גם דברים קשים, כדי לנער אותם.
ענווה - מסייעת לו לראות את מה שה' מראה לו ולא את מה שהוא רוצה לראות.
מתוך רקע של גבורה, עושר וחכמה, בולטת מאוד מידת הענווה. סגולת הענווה מאפשרת לו לקלוט את דבר ה' בשלמותו. היא גם מאפשרת חיבור אמיתי לעם ישראל, המבינים כי יש שותף עליון לגורלם המבקש כל העת את טובתם.
מנהיג יהיר נשען על המורא שהוא מטיל בעם. מצביא מתנשא נשען על כוחו הפיקודי. לעומת זאת, מנהיג עניו נשען על אהבת העם אליו, ומפקד עניו נשען על הערצת פקודיו.

יראה ואהבה

משה רבנו משתית את יחסנו אל ה' על שני יסודות, שהראשון בהם הוא **יראת ה'**. היסוד הזה משתקף בפסוק הבא:

”אם-לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה, ליראה את השם הנכבד והנורא הזה, את ה' אלהיך.”
(דברים כח, נח)

היסוד השני הוא **אהבת ה'**:

”ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך, לאהבה את ה' אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייה וארץ ימיה.”
(שם ל, כ)

מצוידים בשני יסודות אלו, נעלעל בפסוק מפרשת עקב שבו פתחנו:

”כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד.”
(שם י, יז)

פסוק זה מציג את המימד הראשון שהוא **גבורה ויראה**.

לעומתו הפסוק שאחריו מציג את המימד השני, שהוא מימד **ענוה ואהבה**.

”עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוּם וְאַלְמָנָה, וְאַהֲבֵב גֵּר לְתֵת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה” (שם, פסוק יח)

שילוב זה בין יראת ה' ואהבתו, שהוא פועל יוצא משילוב גבורת ה' וענוותנותו, הוא המתכון המיטבי המחבר ימין ושמאל ופותח את שער עץ החיים, שנחסמה עם גירושו של אדם הראשון מגן עדן.

